

VIRTUAL VA REAL MUHITDAGI KIBER-AGRESSIYANING O'SMIRLAR MOTIVATSION VA KOGNITIV RIVOJLANISHIGA TA'SIRI (KICHIK VA KATTA O'SMIRLAR MISOLIDA)

Mirsidikova Aziza Mirvohidovna

azizamirsidiqova1987@gmail.com

Toshkent amaliy fanlar universiteti

“Pedagogika” fakulteti “Psixologiya” kafedrasida katta o'qituvchisi

Sagdullayeva Aziza Lutfillo qizi

TAFU talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20747418>

Annotatsiya

Mazkur maqolada virtual va real muhitda uchraydigan kiber-agressiyaning o'smirlar motivatsion hamda kognitiv rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Ayniqsa, kichik o'smirlik (11–14 yosh) va katta o'smirlik (15–18 yosh) davrlarida kiber-agressiyaning psixologik oqibatlari, o'quv motivatsiyasi, diqqat, xotira, tafakkur va ijtimoiy moslashuv jarayonlariga ta'siri ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kiber-agressiya o'smirlarning emotsional holati va akademik faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularning motivatsion hamda kognitiv rivojlanishini sekinlashtirishi mumkin. Shuningdek, yosh xususiyatlariga ko'ra ushbu ta'sirlarning farqli jihatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kiber-agressiya, kiberbulling, o'smirlar, motivatsiya, kognitiv rivojlanish, virtual muhit, psixologik salomatlik, ta'lim.

Kirish

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida internet va ijtimoiy tarmoqlar o'smirlar hayotining ajralmas qismiga aylandi. Virtual muloqotning kengayishi bilan bir qatorda kiber-agressiya, kiberbulling, onlayn tahdid va haqorat kabi salbiy hodisalar ham ortib bormoqda. Kiber-agressiya deganda internet, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar yoki boshqa elektron vositalar orqali shaxsga qasddan zarar yetkazishga qaratilgan harakatlar tushuniladi.

O'smirlik davri shaxsning motivatsion, emotsional va kognitiv rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli kiber-agressiya ushbu davrda shaxs rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, o'z-o'zini baholash, o'quv faoliyati, diqqatni jamlash va ijtimoiy munosabatlar tizimi zarar ko'rish ehtimoli mavjud.

Adabiyotlar tahlili

So'nggi yillarda kiber-agressiya muammosi xalqaro miqyosda keng o'rganilmoqda. Tadqiqotlar kiberbulling qurbonlari orasida tashvish, depressiv holatlar, stress va ijtimoiy izolyatsiya darajasi yuqori ekanligini ko'rsatadi. Psixologlarning fikriga ko'ra, virtual muhitdagi tajovuzkor harakatlar real hayotdagi agressiyadan kam bo'lmagan darajada salbiy oqibatlarga olib keladi.

Kognitiv rivojlanish nazariyalariga ko'ra, o'smirlik davrida tafakkur abstrakt va mantiqiy xarakter kasb etadi. Biroq doimiy psixologik bosim ostida qolish diqqat va xotira jarayonlarining samaradorligini pasaytiradi. Motivatsion sohada esa o'quvga bo'lgan qiziqishning susayishi, muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqish va o'ziga ishonchning kamayishi kuzatiladi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqot maqsadi

Virtual va real muhitdagi kiber-agressiyaning kichik va katta o'smirlarning motivatsion hamda kognitiv rivojlanishiga ta'sirini ilmiy jihatdan tahlil qilish.

Tadqiqot vazifalari

- Kiber-agressiyaning nazariy asoslarini o'rganish;
- Kichik va katta o'smirlar rivojlanishining psixologik xususiyatlarini tahlil qilish;
- Kiber-agressiyaning motivatsion sohaga ta'sirini aniqlash;
- Kognitiv rivojlanishga ta'sir etuvchi omillarni baholash;
- Profilaktik tavsiyalar ishlab chiqish.

Virtual va real muhitdagi kiber-agressiyaning xususiyatlari

Kiber-agressiya quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

1. Haqoratli xabarlar yuborish;
2. Shaxsiy ma'lumotlarni ruxsatsiz tarqatish;
3. Ijtimoiy tarmoqlarda obro'sizlantirish;
4. Tahdid va shantaj qilish;
5. Guruhdan chetlashtirish;
6. Soxta akkauntlar orqali ta'qib qilish.

Real muhitdagi agressiya ko'proq bevosita muloqot jarayonida yuz bersa, virtual muhitdagi agressiya anonimlik, keng auditoriya va doimiy takrorlanish imkoniyati bilan xavfli hisoblanadi.

Kichik o'smirlarda kiber-agressiyaning motivatsion rivojlanishga ta'siri

11–14 yoshdagi o'smirlar emotsional jihatdan nisbatan ta'sirchan bo'ladilar. Ushbu yosh davrida tengdoshlar fikri muhim ahamiyat kasb etadi.

Kiber-agressiyaga duch kelgan kichik o'smirlarda:

- maktabga qiziqish kamayadi;
- o'quv motivatsiyasi pasayadi;
- o'ziga bo'lgan ishonch susayadi;
- ijtimoiy faollik kamayadi;
- muvaffaqiyatga intilish darajasi pasayadi.

Natijada ta'lim samaradorligi va shaxsiy rivojlanish jarayonlari sekinlashishi mumkin.

Kichik o'smirlarda kognitiv rivojlanishga ta'siri

Kiber-agressiya tufayli yuzaga keladigan stress va xavotir quyidagi kognitiv jarayonlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi:

Diqqat

O'quv materiallariga e'tibor qaratish qiyinlashadi. O'smir salbiy tajribalar haqida o'ylash bilan band bo'ladi.

Xotira

Emotsional zo'riqish ishchi xotira hajmini kamaytirishi mumkin.

Tafakkur

Muammolarni hal qilish qobiliyati pasayadi, qaror qabul qilishda ikkilanish kuchayadi.

Katta o'smirlarda kiber-agressiyaning motivatsion rivojlanishga ta'siri

15–18 yoshdagi o'smirlar shaxsiy identifikatsiya va kasbiy yo'nalishni tanlash bosqichida bo'ladilar. Shu sababli kiber-agressiya ularning kelajak rejalari va ichki motivlariga ta'sir ko'rsatadi.

Katta o'smirlarda:

- akademik motivatsiya pasayadi;

- kasbiy maqsadlar noaniqlashadi;
- o'zini namoyon qilishdan qo'rquv paydo bo'ladi;
- ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishdagi xavotir ortadi;
- psixologik himoya mexanizmlari kuchayadi.

Biroq katta o'smirlar kichik o'smirlarga nisbatan muammoni tahlil qilish va yordam so'rash imkoniyatiga ko'proq ega bo'ladilar.

Katta o'smirlarda kognitiv rivojlanishga ta'siri

Katta o'smirlik davrida kiber-agressiya:

- akademik faoliyat samaradorligini pasaytiradi;
- ijodiy fikrlashga salbiy ta'sir ko'rsatadi;
- mantiqiy tahlil jarayonlarini qiyinlashtiradi;
- qaror qabul qilish sifatini pasaytiradi.

Doimiy stress holati miyada axborotni qayta ishlash jarayonlariga salbiy ta'sir etib, bilimlarni o'zlashtirish samaradorligini kamaytirishi mumkin.

Tadqiqot natijalari muhokamasi

Nazariy tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Ko'rsatkich	Kichik o'smirlar	Katta o'smirlar
Emotsional ta'sirchanlik	Yuqori	O'rta
O'quv motivatsiyasiga ta'sir	Kuchli	O'rta-kuchli
O'zini baholashga ta'sir	Juda kuchli	Kuchli
Diqqat va xotiraga ta'sir	Yuqori	O'rta
Muammoni mustaqil hal qilish	Past	Yuqori

Jadvaldan ko'rinadiki, kichik o'smirlar kiber-agressiyaning psixologik ta'sirlariga ko'proq moyil bo'lsalar, katta o'smirlar ushbu holatni ratsional tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Profilaktik tavsiyalar

Kiber-agressiyaning salbiy oqibatlarini kamaytirish uchun:

1. Ota-onalarning raqamli nazoratini kuchaytirish;
2. Maktablarda kiberxavfsizlik bo'yicha treninglar tashkil etish;
3. Psixologik maslahat xizmatlarini rivojlantirish;
4. O'smirlarda media savodxonlikni shakllantirish;
5. Empatiya va muloqot madaniyatini rivojlantirish;
6. Kiberbulling holatlarini erta aniqlash mexanizmlarini joriy etish.

Xulosa

Virtual va real muhitdagi kiber-agressiya o'smirlarning motivatsion va kognitiv rivojlanishiga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi. Kichik o'smirlar emotsional jihatdan ko'proq zarar ko'rsa, katta o'smirlarda akademik va kasbiy motivatsiyaning pasayishi kuzatiladi. Kiber-agressiya diqqat, xotira, tafakkur va qaror qabul qilish jarayonlariga salbiy ta'sir etib, ta'lim samaradorligini kamaytirishi mumkin. Shu sababli oila, maktab va jamiyat hamkorligida profilaktik choralarni kuchaytirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bandura A. *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press, 1977.
2. Piaget J. *The Psychology of Intelligence*. London: Routledge, 1950.
3. Vygotsky L.S. *Mind in Society*. Cambridge: Harvard University Press, 1978.
4. Kowalski R.M., Limber S.P., Agatston P.W. *Cyberbullying: Bullying in the Digital Age*. Wiley-Blackwell, 2012.
5. Hinduja S., Patchin J.W. *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. Corwin Press, 2018.
6. Tokunaga R.S. Following You Home from School: A Critical Review and Synthesis of Research on Cyberbullying Victimization. *Computers in Human Behavior*, 2010.
7. Smith P.K., Mahdavi J., Carvalho M. et al. Cyberbullying: Its Nature and Impact in Secondary School Pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 2008.
8. UNICEF. *Cyberbullying: What is it and How to Stop it?*
9. UNESCO. *Behind the Numbers: Ending School Violence and Bullying*, 2019.
10. World Health Organization (WHO). *Adolescent Mental Health Report*, 2024.